

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Mare liberum, mare clausum en de territoriale wateren: doctrine en context van het zeerecht in de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd

Sicking, L.H.J.

Citation

Sicking, L. H. J. (2024). Mare liberum, mare clausum en de territoriale wateren: doctrine en context van het zeerecht in de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. *Pro Memorie: Bijdragen Tot De Rechtsgeschiedenis Der Nederlanden*, 26(2), 183-210.
doi:10.5117/PROM2024.2.003.SICK

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4196358>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

***Mare liberum, mare clausum* en de territoriale wateren**

Doctrine en context van het zeerecht in de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd

Louis Sicking

Vrije Universiteit Amsterdam – Universiteit Leiden

l.h.j.sicking@vu.nl – l.h.j.sicking@hum.leidenuniv.nl

Abstract

The question whether or not the sea can be owned or controlled has occupied the minds of many over the centuries. The discovery of America by Columbus made the questions of ownership of the sea and how regimes to govern the sea could be created and managed gaining importance on a global scale. The historiography of the law of the sea is mostly focussing on the 'battle of the books' dominated by the publication of *Mare Liberum* (1609) by Hugo de Groot (Grotius) and John Selden's *Mare clausum* (1635). This article puts this debate in its wider temporal, that is medieval context by arguing that the concept of the free sea was perfectly compatible with the adjacent or territorial sea both in legal practice and principle. The idea of the free sea, defended and made explicit by Grotius, was not new but originated in Roman law and its medieval interpretations. Rather than the free sea, *mare clausum* was the new contribution of early modern thinking on the law of the sea. The concept of *mare clausum* had been shaped by the division of the world's oceans among Spain and Portugal based on the papal bull *Inter Caetera* (1493) and the treaties of Tordesillas (1494) and Zaragoza (1529).

Keywords: History of the Law of the Sea – Treaty of Tordesillas – Vlaamse stroom – Grotius – Selden

Inleiding

De vraag of de zee al dan niet eigendom kan zijn of kan worden beheerst, heeft de gemoederen van vele geleerden door de eeuwen heen beziggehouden.¹ Aangezien oceanen en zeeën drie vijfde van het aardoppervlak beslaan, zijn de belangen die met deze vraag gemoeid zijn enorm. Het gebruik van de zee voor migratie en kolonisatie, voor handel en transport, exploitatie inclusief visserij en voor veiligheid of machtsuitoefening zijn de meest voor de hand liggende van deze belangen.

De volledige omvang van de aarde en haar oceanen werd pas in de zestiende eeuw gerealiseerd toen bekend werd dat Christoffel Columbus (1451-1506) een nieuw continent had ontdekt. De daaropvolgende exploratie, handel en exploitatie resulteerden in een versnelde verstrengeling van connecties tussen oceanen en zeeën.² Hierdoor werden de vragen over het eigendom van de zee en hoe regimes om de zee te besturen of beheren konden of moesten worden gevormd relevanter dan ooit.

Dit artikel gaat over de ontwikkeling van Europese ideeën over het zee-recht waarin de Nederlandse rechtsgeleerde Hugo de Groot een sleutelrol speelde. Het omvat zowel intra-Europese als buiten-Europese, koloniale of imperiale dimensies van het vroegmoderne volkenrecht. De Europese wetenschappelijke discussie over de vrijheid versus de heerschappij over de zeeën wordt onder de loep genomen. Centraal staat de geschiedenis van het zeerecht vanuit Europees perspectief tussen de late middeleeuwen en het midden van de zeventiende eeuw. Vanuit een traditioneel, om niet te zeggen achterhaald gezichtspunt, betreft deze periode de anderhalve eeuw voorafgaand aan de ‘geboorte’ van het moderne internationale recht, met de verdragen van Westfalen die in 1648 werden gesloten. Hugo de Groot (1583-1645), beter bekend als Grotius, werd in deze zelfde visie gezien als de ‘vader’ van het moderne internationale recht.³ Naar zijn beroemde traktaat, *Mare liberum* (1609), werd en wordt nog steeds vaak verwezen in werken

1 Deze tekst is een bewerkte Nederlandstalige versie van de I-Hilt lecture, gehouden voor het Institute for the History of International Law aan de Universiteit van Tilburg op 10 november 2022. Een uitgebreide Engelstalige versie zal verschijnen in deel VI (*International Law in Early Modern Europe*) van Randall Lesaffer ed., *The Cambridge History of International Law*. Ik dank Wouter Werner, Alain Wijffels en Tim Lubbers voor hun commentaar op een eerdere versie van deze tekst. De gewoonlijke disclaimer is van toepassing.

2 David Abulafia, *The Boundless Sea. A Human History of the Oceans*, Oxford, 2019.

3 Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, New York, 1988, 245. Randall Lesaffer, ‘International law and its history: The story of an unrequited love’, in M. Craven, M. Fitzmaurice, en M. Vogiatzi (red.), *Time, history and international law*, Den Haag, 2006) 27-41 aldaar 31. Kaius Tuori, ‘The savage sea and the civilizing law: the Roman law tradition and the rule of the sea’,

over het zeerecht. *Mare liberum* bracht het grote debat over de vrijheid van de zeeën op gang dat bekend is geworden als ‘the battle of the books’.⁴ Het betoogde dat oceaangebieden ‘ge vrijwaard waren van aanspraken op heerschappij en dat vrijheid van scheepvaart een natuurlijk recht was van volken en naties’.⁵ Nog steeds volgens de traditionele geschiedschrijving werd Grotius’ stelling weerlegd door John Selden’s *Mare clausum* (1635) dat ‘the possibility of national occupation of, and dominion over, ocean areas’ (‘de mogelijkheid van nationale bezetting van en heerschappij over oceaangebieden’) rechtvaardigde.⁶ De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat dit debat nog steeds de moderne geschiedschrijving van het vroegmoderne zeerecht domineert. De ‘battle of the books’, die plaatsvond in de eerste helft van de zeventiende eeuw, wordt meestal gezien in verband met de Engels-Nederlandse maritieme rivaliteit, zowel in eigen land als overzee. Hoewel deze ‘boekenstrijd’ een product was van machtspolitiek, wordt erkend dat er een heus intellectueel engagement ten grondslag lag aan de vraag of staatsgezag kon worden uitgeoefend over de zee of dat de zeeën vrij waren.

Vanuit dit traditionele perspectief kunnen eerdere ontwikkelingen met betrekking tot het zeerecht gemakkelijk worden beschouwd als de prehistorie van de boekenstrijd. Dit artikel beoogt deze klassieke benadering van het debat over het zeerecht in de vroegmoderne tijd in een breder tijdsperspectief plaatsen.⁷ Het zal betogen dat het onderscheid tussen de territoriale en de vrije zee niet slechts een intellectuele constructie van de zeventiende eeuw is, maar een veel langere geschiedenis heeft, geworteld in het gewoonterecht.⁸ Het voornaamste doel is het bespreken van de bijdragen van de belangrijkste juristen aan de ideeën over het zeerecht in de politieke en maatschappelijke

in Hans Kopp en Christian Wendt (red.), *Thalassokratographie. Rezeption und Transformation antiker Seeherrschaft*, Berlijn en Boston, 2018, 201-217, aldaar 210.

4 Jeroen Vervliet, ‘General introduction’, in Hugo Grotius, *Mare Liberum 1609-2009. Original Latin Text (facsimile of the first edition, 1609) and Modern English Translation*, red. Robert Feenstra en Jeroen Vervliet, Leiden en Boston, 2009, i-xxviii, aldaar xix. Guillaume Calafat, *Une mer jalouse. Contribution à l’histoire de la souveraineté (Méditerranée, XVIIe siècle)*, Parijs, 2019, 18 en 23.

5 David J. Bederman, ‘The sea’, in Bardo Fassbender en Anne Peters, red., *The Oxford Handbook of the History of International Law*, Oxford, 2012, 359-379, aldaar 367.

6 Bederman, ‘Sea’, 369.

7 Over de betekenis van de zestiende eeuw voor de ontwikkeling van het international recht Mattingly, *Diplomacy*, 245-256 en T. Waisberg, ‘The Treaty of Tordesillas and the (re)invention of International Law in the Age of Discovery’, *Meridiano. Journal of Global Studies* 47 (2017) 1-12, aldaar 3-4. DOI: <http://dx.doi.org/10.20889/M47e18003>.

8 Bederman, ‘Sea’, 363-5; Calafat, *Mer*, 48-9. Thomas Wemyss Fulton, *The Sovereignty of the Sea*, Londen, 1911, 538-41.

context van hun tijd. Deze juristen werkten niet in een historisch vacuüm. Door de ideeën van vroegmoderne internationale juristen in hun specifieke temporele en ruimtelijke context te bestuderen, kunnen deze ideeën beter worden geëvalueerd en gewaardeerd. Die context is sterk beïnvloed door het humanisme en de pogingen van humanisten om de klassieke geleerdheid te doen herleven. Eenvoudig gezegd werd het ‘bon ton’ om naar de klassieken te verwijzen. Tegelijkertijd verloor het volkenrecht de meeste steun van het gewoonterecht. In de woorden van Garrett Mattingly ondermijnde de terugkeer naar de klassieken de traditionele methode om het volkenrecht te interpreteren.⁹ Het vertrouwde concept van een *jus gentium*, dat de relaties van individuen en overheden binnen het gemeenebest van de christenheid regelde, moest worden omgevormd tot recht voor soevereine staten, recht tussen naties of *jus inter gentes*.¹⁰

Terwijl klassieke en middeleeuwse elementen in het denken van laatrenaissancistische internationale juristen in de discussie aan bod zullen komen, zal het gebruik van vroegmoderne werken over internationaal recht in moderne en hedendaagse geschriften niet in de discussie worden betrokken.¹¹ Na een korte paragraaf over het concept van de territoriale zee in de late middeleeuwen, wordt eerst de pauselijke verdeling van de oceanen besproken. Daarna staat Grotius’ *Mare liberum* centraal, gevolgd door een overzicht van de reacties die het werk opriep, resulterend in John Seldens *Mare clausum*. In de laatste paragraaf worden de concepten van de vrije zee en de gesloten zee geconfronteerd met het concept van de territoriale zee.

De territoriale zee: een concept in de laatmiddeleeuwse praktijk

In middeleeuws Europa maakten verschillende politieke entiteiten exclusieve aanspraken op delen van de zee in de nabijheid van hun land.¹² Het principe van politieke eenheden die jurisdictie uitoefenden over de zee voor hun kust was niet gebaseerd op het Romeinse recht, maar kwam voort uit de middeleeuwse praktijk van keizerlijke concessies en internationale

9 Mattingly, *Diplomacy*, 248.

10 Mattingly, *Diplomacy*, 246, 248 en 250.

11 Zie bijvoorbeeld Edward Keene, *Beyond the Anarchical Society. Grotius, Colonialism and Order in World Politics*, Cambridge, 2002.

12 Miguel Ángel Ladero Quesada, ‘Los debates sobre el Mare Clausum’, *Cuadernos de Historia de España* 74, 1997, 233-54, aldaar 235.

overeenkomsten.¹³ Zowel de stadstaten Venetië als Genua beschouwden de Adriatische Zee en de Ligurische Zee als respectievelijk van henzelf en gebruikten woorden als ‘jurisdictie’ (*iurisdictio*) of ‘rijk’ (*imperium*) om hun (voorgewende) controle over de maritieme ruimten uit te drukken. De paus en de keizer, de hoogste geestelijke en wereldlijke autoriteiten van die tijd, erkenden de Venetiaanse aanspraken, die werden ondersteund door de zeemacht, waardoor Venetië een maritiem imperium kon uitbouwen dat bestond uit handelsposten en kolonies. Genua liet de controle over de Ligurische Zee gelden door scheepvaartverkeer te (kunnen) verbieden en tol te heffen. Buurstaten erkenden de Genuese aanspraken door middel van een verdrag. Baldus de Ubaldis (1327-1400) noemde de aanspraken van de twee stadstaten een ‘verstokte gewoonte’.¹⁴

In Noord-Europa beschouwden vorsten de zee ofwel als volledig buiten het territorium van de vorst, ofwel kenden ze de zee volledig toe aan de landen die aan die zee grenzen. De zee tussen twee landen werd dan gelijkelijk verdeeld.¹⁵ Denemarken-Noorwegen maakte aanspraak op de noordelijke zeeën van Noorwegen tot Groenland. De eerste basis voor deze claim was de oorspronkelijke overtuiging dat Noorwegen verbonden was met Groenland, wat betekende dat de noordelijke zeeën één grote baai vormden. Toen dit onjuist bleek, handhaafde Denemarken-Noorwegen de claim, nu op basis van het feit dat het het grondgebied aan beide zijden van de zee bezat omdat het Groenland nog steeds als Noors bezit beschouwde, ook al was er na het begin van de vijftiende eeuw geen contact meer geweest met het eiland. Het bezit van IJsland en de Faeröer versterkte de aanspraak op het zogenaamde *dominium maris septentrionalis*.¹⁶

Het graafschap Vlaanderen, een van de toonaangevende handelsregio's in het gebied, eiste de controle op over de zogenaamde ‘Vlaamse stroom’, een uitdrukking die ten minste sinds 1347¹⁷ in het buitenland werd gebruikt en bekend was en die – naast de binnenwateren zoals een deel van de

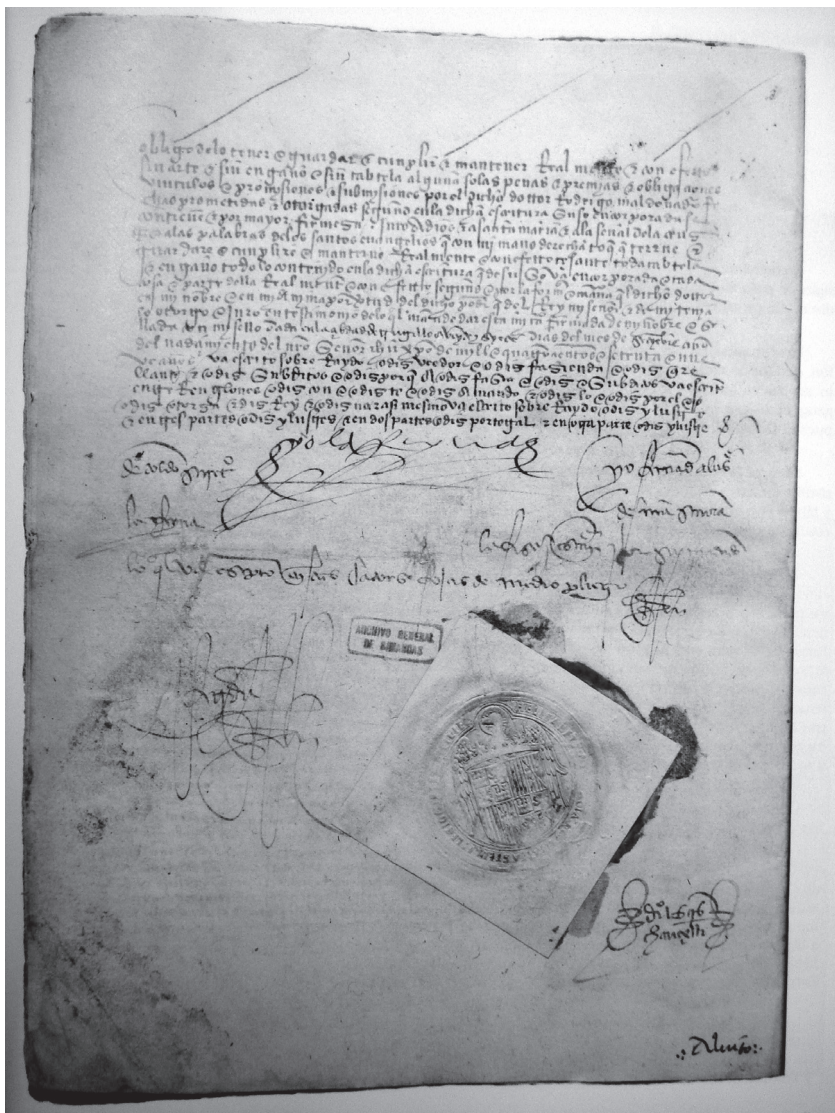
13 Dante Fedele, *The Medieval Foundations of International Law. Baldus de Ubaldis (1327–1400), Doctrine and Practice of the Ius Gentium*, Leiden en Boston, 2021, 246–7.

14 Bederman, ‘Sea’, 364; Fedele, *Baldus*, 255.

15 E.M. Meijers, ‘Des graven stroom’, *Mededelingen der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, afdeling Letterkunde*, Nieuwe Reeks 3 nr. 4, Amsterdam 1940, 1–103 en 103–205 (dubbele paginering), aldaar 52 en 154; Fulton, *Sovereignty*, 537.

16 Martin Bellamy, *Christian IV and His Navy: A Political and Administrative History of the Danish Navy 1596–1648*, Leiden en Boston: Brill 2006) 25–6; C.J. Colombos, *The International Law of the Sea*, 4^e druk, Londen, 1959, 45. Stefano Cattelan, ‘Claims of Dominion and the Freedom of the Sea: Diplomatic Tensions between England and Denmark-Norway in the Late Tudor Period’, *Journal on European History of Law*, 12, nr. 2, 2021, 29–42.

17 Meijers, ‘Stroom’, 32/134 n.93.

De ratificatie door koningin Isabella van Castilië van het Verdrag van Alcaçovas met Portugal ter beëindiging van de Castiliaanse Successieoorlog, ondertekend in Trujillo op 27 september 1479. Archivo General de Simancas, Spanje.

Schelde en het Zwin – het hele zeegebied omvatte dat zich uitstreckte van Duinkerke (toen Vlaams) tot Cadzand, vanaf de kustlijn in zee tot aan het 'zicht' of de 'kenning', dat wil zeggen de afstand van een punt op zee vanwaar de kust nog net zichtbaar was. De Nederlandse rechtshistoricus Eduard Meijers heeft aangetoond dat de Vlaamse stroom wel degelijk het begrip

territoriale zee inhield waarover de Vlaamse graaf jurisdictie claimde en uitoefende.¹⁸ De Vlaamse territoriale zee werd erkend door buitenlandse kooplieden en machten. Hanzekooplieden eisten bijvoorbeeld gerechtigheid van de graaf wanneer hun koopwaar uit schepen aan de Vlaamse stroom werd geroofd. Ook de koningen van Frankrijk en Engeland en de graaf van Holland erkenden de Vlaamse stroom als territoriale zee van Vlaanderen.¹⁹

Het claimen van een territoriale zee van enkele mijlen hield in zichzelf de erkenning in dat de niet-territoriale zee vrij was. Deze rechtsopvatting stond haaks op die van andere West-Europese landen aan het einde van de middeleeuwen, zoals zojuist besproken. Het Vlaamse onderscheid tussen de territoriale zee en de vrije zee werd overgenomen door andere landen rond de Noordzee. De twee concepten die Grotius gebruikte om de vrijheid van de zee te beperken – de afstand van een punt op zee vanwaar de kust nog zichtbaar was en dat van de overheersing van de zee vanaf het land – waren niet zijn eigen constructies, maar werden door hem ontleend aan bestaande lokale juridische opvattingen en praktijken, die hun oorsprong hadden in het meest voorlijke graafschap van de laatmiddeleeuwse Lage Landen.²⁰ Hoewel in de tijd van Grotius rechtsgeleerden zich zowel baseerden op de Romeinse rechtstraditie als op lokale gebruiken en gewoonterecht, was het veel eleganter naar het eerste te verwijzen dan naar het laatste.

Alvorens in te gaan op de doctrine van ‘de vrije zee’, zal de pauselijke verdeling van de oceanen als gevolg van Iberische aanspraken op ontdekte en nog te ontdekken landen overzee worden besproken, aangezien deze hebben geleid tot de uiteindelijke, wereldwijde aanspraak op ‘territoriale zeeën’ of beter gezegd ‘gesloten zeeën’.

De verdeling van de wereldzeeën

De verdeling van de wereldzeeën tussen Spanje en Portugal op basis van de pauselijke bul *Inter Caetera* (1493) en de verdragen van Tordesillas (1494) en Zaragossa (1529) wordt in de geschiedschrijving over het internationale recht traditioneel beschouwd als het startpunt van het debat over het zeerecht. De Portugese en Spaanse geschiedschrijving benadrukken echter dat de pauselijke bullen van 1493 het hoogtepunt waren van een hele reeks pauselijke bullen sinds paus Clemens VI (r. 1342-1352) in 1344 de

18 Meijers, ‘Stroom’, 32/133-33/134, 49/151-52/154.

19 Meijers, ‘Stroom’, 40/142-42/144, 44/146-46/148.

20 Meijers, ‘Stroom’, 59/161.

Castiliaanse prins Luis de la Cerda tot heerser over de Canarische eilanden had uitgeroepen.²¹ De autoriteit van de paus in dit opzicht was gebaseerd op zijn hoogste, geestelijke en wereldlijke macht die hem de autoriteit gaf – volgens het Latijns-christelijke gemenebest – om door ongelovigen bewoonde gebieden aan christelijke prinszen te verlenen en het recht op verovering van deze gebieden te erkennen om de kerstening van de lokale bevolking te bewerkstelligen. Het idee dat de paus aanspraak kon maken op de eilanden van de wereld, gebaseerd op de *Donatio Constantini* – waarvan Lorenzo Valla (1407-57) in 1439-40 op doorslaggevende wijze had aangetoond dat het een vervalsing was – lijkt niet doorslaggevend te zijn geweest, omdat dit de logica zou hebben geïmpliceerd dat deze landen in het bezit waren van de paus als leengoederen, wat niet het geval was.²²

De Portugese koningen zochten aanvankelijk naar pauselijke legitimiteit voor hun expansieprojecten om concurrentie van andere christelijke machten uit te sluiten.²³ In 1481 bevestigde de pauselijke bul *Aeterni Patris* het Verdrag van Alcáçovas dat in 1479 tussen Spanje en Portugal was gesloten en in 1480 was geratificeerd. Dit verdrag bood een oplossing voor de rivaliteit tussen de twee machten in de Atlantische Oceaan totdat Columbus Amerika ontdekte. Het verdrag verdeelde niet alleen de ontdekte en nog te ontdekken eilanden tussen de twee rivalen. Het bepaalde ook dat Castilië ermee instemde om zijn eigen onderdanen of buitenlanders te verbieden om zonder Portugese vergunning vanaf zijn grondgebied naar de Portugese bezittingen te varen, waardoor de Portugezen het exclusieve recht hadden om naar 'Guinea' in West-Afrika te varen.²⁴

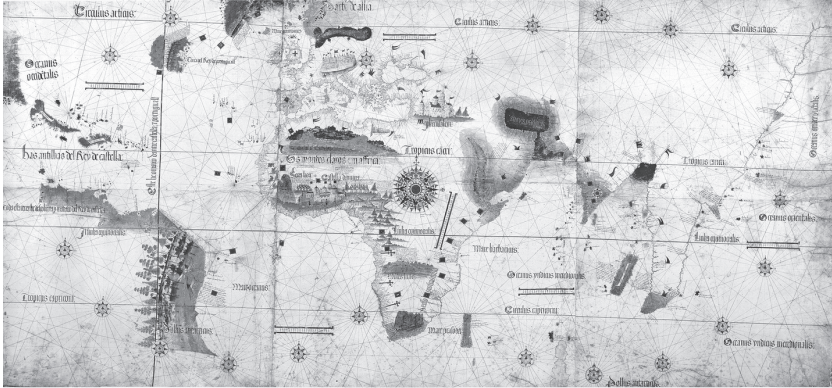
De ontdekking van Amerika door Columbus gaf aanleiding tot nieuwe onderhandelingen omdat Spanje nu aanspraak maakte op de Atlantische Oceaan met uitzondering van het deel dat in Alcáçovas werd gedefinieerd als

21 Alfonso García Gallo, 'Las bulas de Alejandro VI y el ordenamiento jurídico de la expansion portuguesa y castellana en Africa e Indias', *Anuario de historia del derecho español*, 27-28, 1957-1958, 461-830; Manuel Giménez Fernández, *Nuevas Consideraciones sobre la historia, sentido y valor de las bulas alejandrinas de 1493 respecto a las Indias*, Sevilla, 1944; James Muldoon, 'Papal responsibility for the infidel: another look at Alexander VI's "Inter Caetera"', *Catholic Historical Review*, 64, 1978, 168-184; Paulino Castañeda, 'La interpretación teocrática de las bulas alejandrinas', *Anuario Mexicano de Historia del Derecho* 5, 1993, 20-59.

22 Ladero Quesada, 'Los debates', 236. Zie ook A. Weindl, 'Inter Caetera, mare liberum und terra nullius – das europäische Völkerrecht und die außereuropäische Welt', in Inken Schmidt-Voges, Siegrid Westphal, Volker Arnke en Tobias Bartke, red., *Pax perpetua. Neuere Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*, München, 2010, 349-383, aldaar 351-353.

23 Ladero Quesada, 'Los debates', 236-237.

24 B.W. Diffie en G.D. Winius, *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580*, Minneapolis, 1977, 152.

De wereldkaart 'van Alberto Cantino', gemaakt door een onbekende Portugese cartograaf in 1502 (220x105 cm). Cantino smokkelde de kaart in 1502 naar Italië in opdracht van de hertog van Ferrara. De kaart geeft de demarcatielijn weer uit het verdrag van Tordesillas, in 1494 gesloten tussen Spanje en Portugal. Modena, Italië, Biblioteca Estensa,

'onder de Canarische Eilanden richting Guinee', terwijl Portugal aanvoerde dat de ontdekkingen van Columbus binnen de ruimte vielen die het in 1479 was toegewezen. Dit keer wendde Spanje zich tot de paus, wat resulteerde in niet minder dan vier bullen, waarvan er twee de naam *Inter Caetera* droegen. Deze werden uitgegeven door Alexander VI (r. 1492-1503) tussen 3 mei en 26 september 1493 en staan bekend als de Alexandrijnse bullen of Pauselijke Donatiebullen. Iberische diplomatieke intriges in het Vaticaan kunnen ons hier niet bezighouden, maar het is wel de moeite waard om te vermelden dat de paus geneigd was om Spanje te bevoordelen omdat hij zijn oudste zoon getrouwd wilde hebben met een nicht van koning Ferdinand de Katholieke (r. 1479-1516).²⁵ De laatste bul van de serie bevestigde dat alle landen die door Spanje westwaarts werden ontdekt, zelfs in de oostelijke regio's van Indië, alle andere kronen – waarmee Portugal werd bedoeld – uitsloten van zeevaart, visserij of verkenning zonder Spaanse vergunning. De bul vernietigde de exclusieve rechten die de voorgaande pausen aan de Portugezen hadden geschonken en stelde schending van de Spaanse privileges strafbaar met excommunicatie. Portugal was nu beperkt tot de gebieden tussen de Afrikaanse westkust en honderd mijl ten westen van de

²⁵ Rafael Diego Fernández, 'Proceso jurídico del descubrimiento de América (bulas, tratados y capitulaciones)', *Anuario Mexicano de Historia del Derecho*, 2, 1990, 81-114, aldaar 81-84, 102-103 en 111-112; William Henry Scott, 'Demythologizing the Papal Bull "Inter Caetera"', *Philippine Studies*, 35, 1987, 348-356, aldaar 351.

Azoren of Kaapverdië.²⁶ Kortom, eerst Portugal en daarna Spanje hadden pauselijke erkenning gezocht en gekregen om hun respectieve aanspraken op uitgestrekte zeegebieden te legitimeren.²⁷

Het Verdrag van Tordesillas, op initiatief van de Portugese koning Johan II (r. 1481-1495), voor wie het onaanvaardbaar was om beroofd te worden van het grootste deel van wat hij en zijn voorgangers door maritieme exploratie tot stand hadden gebracht, werd op 7 juni 1494 gesloten tussen de twee Iberische mogendheden en stelde een demarcatielijn vast van 370 mijlen voorbij de Kaapverdische Eilanden. Dit gaf Portugal aanspraak op Brazilië, dat later werd ontdekt. Elk land dat door een van beide landen in het gebied van de ander werd gevonden, moest worden afgestaan. Een commissie bestaande uit loodsen, astrologen en zeelieden van de twee naties moest westwaarts varen om de lijn vast te stellen. Omdat de methoden om de lengtegraad te bepalen in die tijd ontoereikend waren, kwam er niets terecht van de voorgestelde demarcatie.²⁸ Het belang van het verdrag voor het internationaal recht is dat het werd gesloten zonder tussenkomst van de paus. Pas in 1506 bevestigde paus Julius II het volledige verdrag op verzoek van Manuel I van Portugal (r. 1495-1521), die mogelijk handelde om zijn rechten ten opzichte van andere Europese koninkrijken te beschermen, niet tegen Castilië. In ieder geval toont de vertraging het secundaire belang van pauselijke interventie aan.²⁹

In Azië werd de afbakening van de zeeën tussen de twee mogendheden actueel in 1520 toen expedities van de twee koninkrijken de Stille Oceaan bereikten. Beide mogendheden beweerden dat de Molukken – zeer gewild vanwege hun specerijen, die het belangrijkste doel vormden voor de Europese expansie in Azië in die tijd – binnen hun respectieve gebieden lagen, zoals aangegeven door Tordesillas. Het Verdrag van Zaragossa van 22 april 1529 maakte formeel een einde aan de onafgemaakte zaken van het Verdrag van Tordesillas en plaatste de grens tussen de zones op 297,5 mijlen ten oosten van de Molukken. Toen Spanje later de Filippijnen ontdekte, eiste het desondanks het *de facto* recht op om deze te bezetten.³⁰

Zowel de pauselijke bullen als het Verdrag van Tordesillas bleven belangrijk gedurende de zestiende en zeventiende eeuw. Ondanks hun vroege afwijzing – waarover hieronder meer – bleef de afbakening van

26 Diffie en Winus, *Foundations*, 174; Diego Fernández, 'Proceso', 111-112.

27 Ladero Quesada, 'Debates', 238.

28 Diffie en Winus, *Foundations*, 174.

29 Ladero Quesada, 'Debates', 239.

30 Diffie en Winus, *Foundations*, 368.

de zeeën tussen de twee Iberische machten het belangrijkste punt van ideologisch geschil tussen hen en hun Europese rivalen. De Castiliaanse kroon bleef tot het einde van de zeventiende eeuw vasthouden aan de betekenis van de bullen en het Verdrag van Tordesillas. De in Spanje geboren rechter van het Hof van Beroep van Lima, Juan de Solórzano y Pereira (1575-1654), beweerde dat de bullen destijds een legitimatie voor verovering hadden verschaft. Een herwaardering achteraf van de oorspronkelijke argumenten voor een veroveringsdaad kon de huidige gevolgen van die daad niet veranderen.³¹ Franse en Engelse aanvallen op Spaanse aanspraken op soevereiniteit overzee verwierpen bijna altijd expliciet de geldigheid van zowel de Alexandrijnse bullen als de voorwaarden van het Verdrag van Tordesillas. Spanje en Portugal bleven tot 1777 twisten over de afbakening van hun respectieve maritieme gebieden.³²

De omvang van de Iberische pretenties en het niveau van de pauselijke steun aan het einde van de vijftiende eeuw staan in schril contrast met de zwakke intellectuele rechtvaardiging van deze pretenties. In feite waren de belangrijkste Spaanse denkers over het volkenrecht in de zestiende eeuw, die van de School van Salamanca, verdedigers van de vrijheid van de zeeën. In zijn *Controversarium illustrium aliarumque usu frequentium libri tres*, gepubliceerd in Venetië in 1564, betoogde Fernando Vázquez y Menchaca (1512-69) zowel tegen de Venetiaanse en Genuese aanspraken op heerschappij over delen van de Middellandse Zee als tegen de Iberische aanspraken op controle over de wereldzeeën.³³ Vóór hem had Francisco de Vitoria (ca. 1483-1546), de wegbereider van de School van Salamanca, het recht van de inheemse Amerikanen op bescherming door het volkenrecht verdedigd en was hij de eerste die begrippen als vrijheid van handel en vrijheid van de zeeën uiteenzette zonder deze termen te gebruiken.³⁴ De onafhankelijke en kritische houding van deze vroege Spaanse juristen en theologen is opmerkelijk.³⁵

31 Anthony Pagden, *Lords of all the World: Ideologies of Empire in Spain, Britain and France, c. 1500 – c. 1800*, New Haven en Londen, 1995, 48.

32 Diffie en Winius, *Foundations*, 174.

33 W.G. Grewe, *Epochen der Völkerrechtsgeschichte*, Baden, 1984, 301-2; Bederman, 'Sea', 365.

34 Mattingly, *Diplomacy*, 246; Arthur Nussbaum, *A Concise History of the Law of Nations*, New York, 1947, 62; Dominique Gaurier, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, 2014, 257.

35 Bederman, 'Sea', 365; Grewe, *Epochen*, 302; Mattingly, *Diplomacy*, 253.

Op de bres voor de vrije zee

Al snel begonnen andere Europese mogendheden met maritieme en overzeese ambities, waaronder Frankrijk, Engeland en de Nederlandse Republiek, te protesteren tegen de Iberische aanspraken op de oceanen. Frankrijk omarmde als eerste het idee van de vrijheid van de zee. Frans I (r. 1515-47) gaf geleidebrieven uit waarin stond dat het iedereen was toegestaan 'de naviguer sur la mer commune'.³⁶ Frankrijk en Spanje konden tijdens de vredesonderhandelingen van Cateau-Cambrésis in 1559 geen overeenstemming bereiken over handel en scheepvaart buiten Europa. Het verdrag zweeg dan ook over deze kwestie. Mattingly heeft overtuigend aangetoond dat, als er een soort mondelinge overeenkomst was bereikt over het afbakenen van het gebied waarin de vrede zou worden nageleefd, dit door een breedtecirkel zou zijn, waarschijnlijk de Kreeftskeerkring. Deze 'line of amity' ('lijn van vriendschap') was in feite een Spaanse formule. Het impliceerde dat het opleggen van Spaanse aanspraken voorbij de lijn geen schending van de vrede zou vormen. Dit gaf aanleiding tot meer precieze verwijzingen naar een vorm van de uitdrukking 'no peace beyond the line' ('geen vrede voorbij de lijn') vanaf ongeveer 1580, hoewel de uitdrukking zelf waarschijnlijk van moderne oorsprong was.³⁷ De doctrine raakte voor het einde van de zeventiende eeuw alweer in onbruik.³⁸

Het calvinisme inspireerde de Franse opvattingen over de vrijheid van de zee.³⁹ Urbain Chauveton, een dominee uit Genève, publiceerde in 1579 *Brief Discours et Histoire d'un voyage de quelques François en la Floride*, dat het jaar daarvoor in het Latijn was verschenen, waarin hij pleitte tegen de Iberische aanspraken.⁴⁰ In Engeland steunde koningin Elizabeth I (r.

36 Grewe, *Epochen*, 304.

37 Mattingly, 'No Peace beyond what Line?', *Transactions of the Royal Historical Society*, 13, 1963, 145-162, aldaar 146-149, 153-156, 161 en Jörg Fisch, *Die Europäische Expansion und das Völkerrechts. Die Auseinandersetzungen um den Status der überseeischen Gebiete vom 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart, 1984, 114. Zie ook Martine van Ittersum, *Profit and Principle. Hugo Grotius, Natural Rights Theories and the Rise of Dutch Power in the East Indies (1595-1615)*, Leiden en Boston, 2006, 262.

38 Mattingly, 'Peace', 160-161; Vergelijk Fisch, *Expansion*, 59 and 141-145; Michael Kempe, *Fluch der Weltmeere. Piraterie, Völkerrecht und Internationale Beziehungen 1500-1900*, Frankfurt am Main, 2010, 55-6 en 118-19.

39 Grewe, *Epochen*, 304.

40 *Ibidem*, 304; Frank Lestringant, 'Les protestants et la liberté des mers, d'Urbain Chauveton à Grotius' in Martine Acerra et Guy Martinière, red., *Coligny, les protestants et la mer*, Parijs, 1997, 25-33.

1558-1603) de vrijheid van de zeeën, waarbij ze de argumenten van Vázquez⁴¹ en Alberico Gentili (1552-1608) overnam.⁴² Een anonieme tekst die in 1578 voor haar werd geschreven – *Whether Your Majesty Subjects May Lawfully Trade in the Indies?* – lijkt op de redenering van Grotius' *Mare liberum*. Toen de Spaanse ambassadeur in Londen, Bernardino de Mendoza (1540-1604), zich bij Elizabeth beklagde over de daden die Francis Drake (ca. 1540-96) tegen Spanje had gepleegd, door verschillende Spaanse schepen te nemen op zijn rondreis waarvan hij in 1580 terugkeerde, zei ze dat geen enkele vorst of natie het exclusieve gebruik van de zee kon opeisen.⁴³ Haar argumenten in dit verband waren niet alleen gericht tegen Iberische maar ook tegen Deense aanspraken.⁴⁴ Deze laatste omvatten de hele Oostzee – *dominium maris Baltici* – aangezien het Deense grondgebied zich uitstreckte aan beide zijden van de Sont en de Belt, en – zoals al is vermeld – de noordelijke zeeën tussen Noorwegen en Groenland. Vanaf 1490 werden er verschillende Engels-Deense verdragen gesloten die Engelsen toegang gaven tot IJsland op voorwaarde dat ze een Deense vergunning kregen. Toen de Denen in de jaren 1590 Engelse vissersschepen buitmaakten, leidden de onderhandelingen tot een overeenkomst die de Engelsen het recht gaf om in de Noorse Zee te vissen en die voorzag in een regeling voor de tol op de Sont. Engelse gezanten kregen de opdracht om de vrijheid van de zeeën te steunen op de conferentie van Bremen in 1602.⁴⁵ De *East India Company* (EIC), opgericht in 1600, presenteerde haar steun voor de vrijheid van de zeeën aan de *Privy Council* in 1604. Elizabeths opvolger, Jacobus I (r. 1603-25), zou zich echter verzetten tegen dit beleid en pleiten voor *mare clausum*.⁴⁶

De Nederlanders, die al een onafhankelijkheidsoorlog voerden tegen Spanje (1568-1648), waren vanaf 1595 ook op zoek naar de specerijen en andere handelsrijkdommen van Oost-Indië, wat hen noodzakelijkerwijs in conflict bracht met de Iberische aanspraken – Spanje en Portugal waren tussen 1580 en 1640 verenigd in een persoonlijke unie – op de oceanen. De Nederlandse rechtvaardiging voor de vrijheid van handel en scheepvaart vond haar meest prominente vertolker in Hugo de Groot. De Amsterdamse

41 Grewe, *Epochen*, 305, n. 19, 306.

42 Gaurier, *Histoire*, 257.

43 Gaurier, *Histoire*, 257; David Armitage, *The Ideological Origins of the British empire*, Cambridge, 2000, 107.

44 Grewe, *Epochen*, 306-7; Armitage, *Origins*, 108. Cattelan, 'Claims', 29-42.

45 Grewe, *Epochen*, 306-307; Gaurier, *Histoire*, 257; Cattelan, 'Claims', 39-40. Gesina H.J. van der Molen, *Alberico Gentili and the Development of International Law. His Life, Work and Times*, Leiden, 1968, 162.

46 Armitage, *Origins*, 108.

Kamer van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), opgericht in 1602, vroeg de jonge jurist een rechtvaardiging te schrijven voor de kaping van de Portugese *Santa Catarina* op 25 februari 1603 door Jacob van Heemskerck. De verdediging van de neming van de koopvaarder was de reden voor Grotius om *De Jure Praedae* (Over het buitrecht) te schrijven.⁴⁷ Zoals Martine van Ittersum heeft aangetoond, kan *De Jure Praedae* niet los worden gezien van het Nederlandse imperialisme en kolonialisme in de vroegmoderne periode. *De Jure Praedae* werd geschreven tussen (september-oktober) 1604 en (eind oktober) 1606 en was grotendeels gebaseerd op Van Heemskercks eigen weloverwogen besluit om de *Santa Catarina* aan te vallen. Het werk bleef een ongepubliceerd manuscript tot in de negentiende eeuw.⁴⁸ Grotius gebruikte zijn argumenten als verwoord in *De Jure Praedae* meerdere malen in verzoekschriften van de VOC-directeuren aan de Staten-Generaal. Als 'lobbyist and ideologue, he was instrumental in generating strong and steadfast support for the Company at the highest levels of government' in de Nederlandse Republiek.⁴⁹

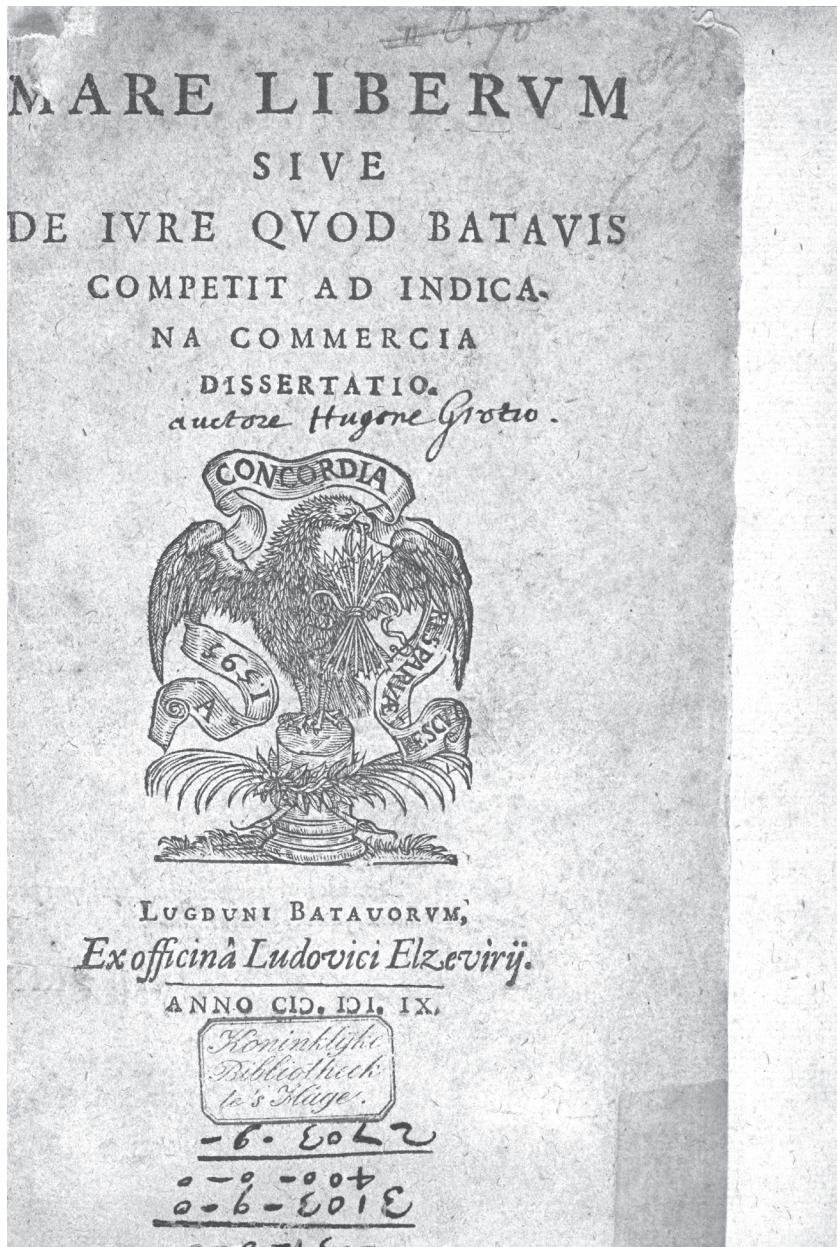
Slechts één hoofdstuk van *De jure praedae* – hoofdstuk twaalf – werd anoniem gepubliceerd als *Mare liberum* in 1609. Dit traktaat werd en wordt gezien als een propagandastuk ter rechtvaardiging van de vrije toegang van Nederlandse kooplieden tot havens in Oost-Indië door middel van vrije vaart op volle zee zoals de volledige titel aangeeft: *Mare liberum sive de iure quod Batavis competit ad Indicana commercia dissertatio* (De vrije zee. Een uiteenzetting over het recht van de Nederlanders om handel te drijven in Oost-Indië).⁵⁰ De Zeeuwse Kamer van de VOC had Grotius in 1608 opdracht gegeven om te publiceren over het recht van de Nederlanders om vrij te varen en te handelen op de zeeën. Op verzoek van Johan van Oldebarnevelt was de publicatie van het boekje uitgesteld tot eind april 1609 om de onderhandelingen over het Twaalfjarig Bestand tussen Spanje en de Nederlandse Republiek, die op 9 april 1609 werd gesloten, niet in gevaar te brengen. Het pamflet verscheen anoniem, omdat Grotius een sleutelpositie

47 Martine van Ittersum, 'Hugo Grotius in Context: Van Heemskerck's Capture of the Santa Catarina and its Justification in *De Jure Praedae* (1604-1606)', *Asian Journal of Social Science* 31 nr. 3, 2003, 511-548 aldaar 512-513.

48 Martine van Ittersum, *The Working Papers of Hugo Grotius. Transmission, Dispersal, and Loss, 1604-1864*, Leiden en Boston, 2024, 35 en verwijzingen aldaar.

49 Van Ittersum, *Profit*, 482.

50 Vervliet, 'Introduction', ix. P. Borschberg, 'Hugo Grotius' theory of Trans-Oceanic Trade Regulation. Revisiting *Mare Liberum* (1609)', *International Law and Justice Working Papers*, Augustus 2006, 3. Eric Wilson, 'Erasing the Corporate Sovereign, Inter-Textuality and an Alternative Explanation for the Publication of Hugo Grotius' *Mare Liberum* (1609)', *Itinerario* 30 nr. 2, 2006, 78-103 aldaar 78, 81, 83.

Hugo Grotius, *Mare liberum*, Leiden, 1609. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.

bekleedde in de rechterlijke macht van Holland en Zeeland, wat ongewenste problemen zou kunnen opleveren voor de Nederlandse autoriteiten, ook al werd al snel algemeen bekend dat Grotius de auteur van *Mare liberum* was.⁵¹ Het diende om de voortzetting van de vijandelijkheden overzee na de wapenstilstand met Spanje te rechtvaardigen voor een internationaal publiek.⁵²

Mare liberum: de (juridische) argumenten en hun oorsprong

De publicatie van *Mare liberum* is een mijlpaal in het debat over het zeerecht en over de vraag of de scheepvaart op zeeën en oceanen al dan niet vrij is. Het debat riep juridische en politieke vragen op die bijdroegen aan de vorming van concurrerende definities van een hele reeks concepten, waaronder 'soevereiniteit', 'jurisdictie' (*jurisdictio*), 'bezetting', 'macht' (*imperium*) of 'eigendom' (*dominium*).⁵³ De bespreking van de argumenten van *Mare liberum* en hun oorsprong zal worden gebruikt om uit te leggen hoe de inhoud van het boekje de vrucht was van een jonge, briljante jurist die voortbouwde op wat geleerden van zijn eigen tijd en van hun (laat-)middeleeuwse voorgangers hadden bereikt, terwijl hij zijn betoog ondersteunde met zijn eigen rationele argumentaties en voorbeelden uit de klassieken. *Mare liberum* werd niet alleen een mijlpaal in de 'battle of the books' van de zeventiende eeuw, maar inspireert ook nog steeds het huidige denken over het zeerecht.⁵⁴ Dit rechtvaardigt het gebruik van *Mare liberum* als uitgangspunt voor een beknopte bespreking van het juridische debat over de vrijheid van de zee in de zeventiende eeuw.⁵⁵

Mare liberum is onderverdeeld in dertien hoofdstukken, waarvan het eerste getiteld is 'Het volkenrecht kent een ieder de vrije scheepvaart naar een ieder toe'. Het verklaart het recht van de Nederlanders om te varen en handelen in de Portugese Oost-Aziatische gebieden en de onmogelijkheid om Nederlanders uit te sluiten op natuurrechtelijke gronden. In de hoofdstukken 2-4 valt Grotius de Portugese aanspraak op heerschappij in de Oost aan. De hoofdstukken 5-7 wijdt hij aan de vrijheid van scheepvaart en de laatste hoofdstukken 8-13 aan de vrije handel. In *Mare liberum* behandelt Grotius

51 Vervliet, 'Introduction', ix-x. Van Ittersum, *Profit*, 356-358.

52 Van Ittersum, *Profit*, 482.

53 Bederman, 'Sea', 363. Calafat, *Mer*, 19.

54 Calafat, *Mer*, 21, 23. Bijvoorbeeld Michaela Young, 'Then and Now: Reappraising Freedom of the Seas in Modern Law of the Sea', *Ocean Development & International Law* 47 no. 2 (2016) 165-185.

55 Wat hierna volgt is vooral gebaseerd op Vervliet, 'Introduction'.

de rechtmatigheid van oorlogvoering in het algemeen en kaapvaart en vrijbuitelij in het bijzonder aan de hand van verschillende redeneringen, waarvan de volgende vier aan het begin van het boekje de meeste aandacht krijgen: 1. Oost-Indië is toegankelijk voor alle naties, 2. religie is geen grond voor het ontzeggen van het recht op eigendom, soevereiniteit en vrijheid van handel, 3. de zee en de zeevaart kunnen niet het exclusieve recht van een bepaald land worden, aangezien ontdekking, een schenking door de paus, verjaring of oorlog ongerechtvaardigde manieren zijn om eigendom te verwerven, en 4. handel kan niet exclusief als monopolistisch recht worden bezeten door een natie.⁵⁶

De theoretische kern van Grotius' argumentatie is te vinden in hoofdstuk 5, waar hij – in navolging van klassieke autoriteiten als Vergilius, Ovidius en Cicero⁵⁷ – de analogie tussen de lucht en de zee hervat en betoogt dat beide zijn 'aan allen gemeen en eigen aan niemand. Van deze orde is ook de lucht, en wel om twee redenen: zowel omdat de lucht niet toegeëigend kan worden, als ook omdat alle mensen zonder onderscheid het recht op gebruik van de lucht hebben. Om precies dezelfde redenen is ook de zee een allen gemeenschappelijk element. Immers, de zee is oneindig, zodat zij zich onttrekt aan inbezitneming, en daarbij is zij geschikt voor het gebruik door allen, of we hierbij nu denken aan scheepvaart of aan visserij.'⁵⁸ Grotius stelde dat 'Het oorspronkelijk recht tussen de volkeren, dat wij soms ook wel natuurrecht noemen [...], kende geen privaatbezit'.⁵⁹ In de loop der tijd werden veel gemeenschappelijke dingen (*res communes*) verworven als persoonlijk eigendom, met uitzondering van de zee, aangezien de zee niet toegeëigend kan worden. Het natuurrecht schrijft dus vrije toegang tot de wereldzeeën en oceanen voor (*ius navigandi*). Naast de vrijheid van navigatie is een ander natuurrechtelijk kenmerk van de zee dat er zonder belemmeringen handel kan worden gedreven (*libertas commerciorum*). Dit vormde de kern van *Mare liberum*.⁶⁰

Mare liberum beschouwde de Nederlands-Portugese oorlog als een privé-oorlog (*bellum privatum*) waarin de VOC de *Santa Catarina* had genomen

56 Vervliet, 'Introduction', xiv-xv. Monica B. Vieira, 'Mare Liberum vs. Mare Clausum: Grotius, Freitas, and Selden's Debate on Dominion Over the Seas', *Journal of the History of Ideas* 64 nr. 3, 2003, 361–377 aldaar 364. Voor de Nederlandse citaten is gebruik gemaakt van Hugo de Groot, *De vrije zee*.

57 Vergilius, *Aenis*, 7, 228–230. Ovidius, *Metamorphoses* 6.349–351. Cicero, *De Officiis* 1.16.51, 1.16.52.

58 De Groot, *Vrije zee*, 131 (citaat). Grotius, *Mare*, 20/62.

59 De Groot, *Vrije zee*, 125 (citaat). Grotius, *Mare*, 14/50.

60 Vervliet, 'Introduction', xv, xviii.

vanwege de inbreuk op de vrijheid van handel, een natuurlijk recht. Wanneer natuurrechtelijke regels werden belemmerd door de afwezigheid van de heerschappij van een staat, was een privé-oorlog gerechtvaardigd. Als de Portugezen de Nederlanders uitsloten van zeevaart en handel in Oost-Indië, handelden ze onrechtmatig. Het ontkennen van deze natuurlijke rechten impliceert een rechtvaardiging voor oorlog.⁶¹ Zoals Grotius aan het eind van het eerste hoofdstuk betoogde ‘... dat de Portugezen, zelfs wanneer zij de rechtmatige heersers zouden zijn in die gebieden die de Nederlanders op hun reizen aandoen, zij toch onrecht zouden begaan, wanneer zij de Nederlanders de toegang daartoe en het handelsverkeer zouden beletten. Hoeveel groter onrecht is het dan niet, wanneer volkeren die handelsverkeer zoeken met volkeren die dat ook ambiëren, daarvan afgesneden worden door toedoen van hen, die noch gezag uitoefenen over de betreffende volkeren, noch over het element zelf, waarlangs hun route voert.’⁶²

Grotius’ werk was het resultaat van wat verschillende andere geleerden vóór hem hadden geschreven. Allereerst was het een echo van Francisco de Vitoria die in zijn *De Indis* (1532) had verklaard dat het *jus gentium* het recht op reizen, gastvrijheid en handel over de hele wereld garandeerde. Volgens Vitoria kon het ontzeggen van dit verkeer reden zijn voor een gerechtvaardigde oorlog.⁶³ Fernando Vázquez de Menchaca baseerde zich uitgebreid op de Romeinse rechtstraditie en verwierp Venetiaanse, Genuese en Spaanse aanspraken op (delen van) de zee die hij als *res communis* beschouwde.⁶⁴ Vitoria en Vázquez de Menchaca waren ‘the twin pillars of Grotius’ natural right and natural law theories’.⁶⁵ Grotius, die in zijn *De jure praedae* en *De jure Belli ac Pacis* (Over het recht van oorlog en vrede) (1625) tientallen keren verwees naar zowel Vitoria als Vázquez⁶⁶, gebruikte hun argumenten om de Portugese aanspraken op Indië te ontkrachten.⁶⁷ Volgens Martine van Ittersum diende Grotius’ intellectuele schuld aan deze Spaanse geleerden ook een politiek doel: zijn lof voor hen was bedoeld om de katholieke bondgenoten van de Verenigde Provinciën aan te spreken⁶⁸ In dit opzicht

61 Vervliet, ‘Introduction’, xv, xviii.

62 Grotius, *Mare*, 1/25. De Groot, *De vrije zee*, 105 (citaat).

63 Armitage, *Origins*, 104. Borschberg, ‘Theory’, 15.

64 Bederman, ‘Sea’, 365. Over Vazquez: Annabel Brett, *Liberty, Right and Nature: Individual Rights in Later Scholastic Thought*, Cambridge, 1997, 165-204. Pagden, *Lords*, 56-61.

65 Van Ittersum, *Profit*, 327.

66 Van Ittersum, *Profit*, 328-329, n. 38. Vieira, ‘Freitas’, 362.

67 Van Ittersum, *Profit*, 327-328. De Groot, *Vrije Zee*, 32.

68 Van Ittersum, *Profit*, 327.

verschilden de twee Spaanse volkenrechtsgeleerden van hun Nederlandse tegenhanger: ze pleitten tegen de aanspraken van hun eigen regering.⁶⁹

De Italiaanse jurist Alberico Gentili (1552-1608), die zich bekeerde tot het protestantisme en in 1587 Regius hoogleraar burgerlijk recht werd aan de Universiteit van Oxford, moet ook genoemd worden in verband met Grotius' *Mare liberum*. In zijn *De jure belli* (1588; herzien in 1598) pleitte Gentili voor een gemeenschappelijk gebruik (*usus communis*) van de zeeën. Hij stelde ook 'dat beperkingen door een soeverein op het recht van anderen om te navigeren als reden voor een gerechtvaardigde oorlog konden dienen'.⁷⁰ De verwantschap tussen *De jure belli* en *Mare liberum*, vooral het vijfde hoofdstuk, is opvallend wat betreft hun verwijzingen naar klassieke auteurs, waaronder Celsus (67-130) naar wie beiden verwezen en die schreef dat 'de zee voor gemeenschappelijk gebruik van alle mensen is, zoals de lucht' (*Maris communem usum omnibus hominibus, ut aeris*).⁷¹ Gentili's stelregels zoals die in zijn *De jure belli* worden uiteengezet, komen overeen met die van Richard Hakluyt (1553-1616) die *Mare liberum* tussen 1609 en 1616 in het Engels vertaalde.⁷² In Gentili's postuum gepubliceerde *Hispanica advocatio* (Spaanse belangenbehartiging) (1613) herhaalde hij het principe van de gemeenschap van de zeeën. Zowel Gentili als Grotius waren voorstanders van vrije scheepvaart en handel die beschermd moest worden.⁷³ Grotius maakte het concept van de vrije zee expliciet. Als titel van een propagandastuk ging het een centrale rol spelen in de 'boekenstrijd'.

Reacties op *Mare liberum*: richting *Mare clausum*

Tot Grotius' eigen verbazing werd de eerste reactie op *Mare liberum* niet geschreven door een Spanjaard in Salamanca, maar door een Schotse protestant, William Welwod (1578-1622), die een hoofdstuk met de titel 'Of the Communitie and Proprietie of the Seas' toevoegde aan een vernieuwde

69 Bederman, 'Sea', 365. Vergelijk Mattingly, *Diplomacy*, 253.

70 Lauren Benton, *A Search for Sovereignty Law and Geography in European Empires, 1400–1900*, Cambridge, 2010, 125 (citaat), 133-134. Valentina Vadi, *War and Peace. Alberico Gentili and the Early Modern Law of Nations*, Leiden en Boston, 2020, 299, 325.

71 Calafat, *Mer*, 25, 51-52. Celsus vermeld in *Mare Liberum*, bijvoorbeeld Grotius, *Mare*, 26/75. Dig. 43, 8, 3, 1. Zie ook P. Haggenmacher, 'Grotius and Gentili: A Reassessment of Thomas E. Holland's Inaugural Lecture', in H. Bull, B. Kingsbury and A. Roberts (red.), *Hugo Grotius and International Relations*, Oxford, 1990, 133-176.

72 Calafat, *Mer*, 55. Hugo Grotius, *The Free Sea*, trans. Richard Hakluyt, with William Welwod's critique and Grotius' reply, David Armitage, red., Indianapolis, 2004, xxii-xxiii.

73 Calafat, *Mer*, 58-59. Vergelijk Benton, *Search*, 133. Van der Molen, *Gentili*, 113, 160-167.

editie van zijn boek *An Abridgement of All Sea-Laws*, dat in 1613 in Londen verscheen. In het hoofdstuk betoogde de hoogleraar burgerlijk recht in Saint Andrews dat de zee niet ongeschikt was voor bezit.⁷⁴ Hoewel Welwod Grotius ervan beschuldigde dat hij te vaak teruggreep op klassieke auteurs, confronteerde hij Grotius wel op hetzelfde niveau, namelijk door een andere interpretatie te geven van de Romeinse juristen zoals die zijn samengebracht in het *Corpus Juris Civilis*. Bovenal wilde Welwod de legitimiteit van een Brits monopolie op de visserij in de Noordzee verdedigen, waarmee hij de Schotse verdediging van de *mare clausum* of gesloten zee voortzette. Niet toevallig droeg de Schot zijn boek op aan Jacobus I (r. 1567/1603-25).⁷⁵ Het antwoord van Welwod op *Mare liberum* was het enige waarop Grotius reageerde. In zijn verdediging van hoofdstuk vijf van *Mare liberum* herhaalde de Nederlandse jurist op krachtige wijze de ideeën die hij in *De jure praedae* had ontwikkeld.⁷⁶ Onwetend van Grotius' reactie, die ongepubliceerd bleef (tot 1872), versterkte Welwod zijn argumentatie verder in *De dominio maris* (1616), op instigatie van Anna van Denemarken (1574-1619). Deze laatste was getrouwd met Jacobus I en had van hem het monopolie gekregen om vergunningen te verstrekken aan buitenlandse vissers in de kustwateren van Groot-Brittannië, waardoor ze een elegante levensstijl kon voortzetten. De koningin wilde de theoretische basis voor haar nieuwe bron van inkomsten versterken.⁷⁷

In 1625 publiceerde Serafim de Freitas (1570?-1633), een Portugese monnik aan de rechtenfaculteit in Valladolid, *De iusto imperio Lusitanorum Asiatico* (Over het rechtvaardige rijk van de Portugezen in Azië), met daarin een uitgebreidere kritiek op Grotius' stelling over de vrije zee. Volgens Freitas was het recht op vrije handel en scheepvaart nooit onderdeel geworden van het volkenrecht. Een soeverein vorst kon dus buitenlanders van zijn grondgebied weren en zijn onderdanen verbieden om met hen handel te drijven. Elke notie van vrijheid van de zeeën was permissief en kon worden veranderd door de grillen van een vorst.⁷⁸ Verwijzend, zoals Grotius deed naar Ulpianus, die schreef dat het zeker niet mogelijk is om dienstbaarheid op zee op te leggen door middel van een particulier contract, betekende dit volgens Freitas dat een overheidsinstantie een prescriptief recht – een recht dat aan verjaring onderhevig is – over zeegebieden kon vestigen. Freitas

74 Armitage, *Origins*, 110. Calafat, *Mer*, 29-30.

75 Van Ittersum, *Profit*, 485. Grewe, *Epochen*, 311. Calafat, *Mer*, 29. Armitage, *Origins*, 111.

76 Van Ittersum, *Profit*, 485. Grewe, *Epochen*, 311.

77 J.D. Alsop, 'William Welwood, Anne of Denmark and the Sovereignty of the Sea', *The Scottish Historical Review* LIX, 2, nr. 168, 1980, 171-174. Grotius, *Sea*, Armitage, red., xxiii.

78 Bederman, 'Sea', 368.

publiceerde 'the earliest systematic attack on the ideal of the freedom of the seas in the name of a seaborne empire'.⁷⁹

Net als Freitas pleitte de Engelse advocaat en publicist John Selden (1584-1654) tegen Grotius' *Mare liberum*. Hoewel er overeenkomsten zijn tussen de argumenten van Freitas en Selden, kunnen deze puur toeval zijn, aangezien de laatste zijn antwoord al in 1618 opstelde als reactie op de crisis in de Engels-Nederlandse visserijbetrekkingen dat jaar.⁸⁰ Het verscheen pas in druk in 1635. Koning Jacobus I had Selden gevraagd om het laatste hoofdstuk te schrappen van wat *Mare clausum* zou worden, dat handelde over Britse aanspraken in de Noordzee. De koning wilde zo het risico vermijden dat hij de Nederlandse Republiek en de koning van Denemarken, aan wie hij veel geld verschuldigd was, van zich zou vervreemden. Selden verwijderde het hoofdstuk wel, maar het werk bleef ongepubliceerd totdat de politieke omstandigheden gunstiger werden.⁸¹ De gepubliceerde versie van *Mare clausum* was een herziene editie van het ongepubliceerde origineel uit 1618-1619, dat vandaag de dag onbekend is. De publicatie was bedoeld om de vloot- en handelspolitiek van koning Karel I (r. 1625-1649), aan wie het werk was opgedragen, te ondersteunen. Er is terecht gesuggereerd dat Seldens herziening van *Mare clausum* voor publicatie een voorwaarde was geweest voor zijn vrijlating uit de gevangenis, een lezing die in die tijd in Europa algemeen als waar werd aangenomen. Het deed Grotius, die zelf gevangen had gezeten, zeggen: 'Ik, terwijl ik de vrijheid van de zee verdedigde, verloor mijn vrijheid. Selden heeft, door de vrijheid van de zee aan te vallen, de zijne teruggekregen'.⁸²

In plaats van een frontale aanval op *Mare liberum* was John Seldens *Mare clausum sive de dominio maris* (De gesloten zee of over de heerschappij van de zee) 'a deeply Grotian work'.⁸³ Grotius' *De jure belli ac pacis*, dat in 1625 was verschenen, was van grote invloed op Seldens herziene *Mare clausum*.⁸⁴ De twee, die elkaar hoogachtten, waren het bijvoorbeeld eens over de geleidelijke

79 Vieira, 'Freitas', 377.

80 Armitage, *Origins*, 113. Vieira, 'Freitas', 362, 374.

81 G.J. Toomer, *John Selden: A Life in Scholarship* vol. 1-2, Oxford, 2009, 389. Van Ittersum, 'Debating the Free Sea in London, Paris, The Hague and Venice: the publication of John Selden's *Mare Clausum* (1635) and its diplomatic repercussions in Western Europe', *History of European Ideas*, 2021, 1193-1210 aldaar 1196. Vergelijk Bederman, 'Sea', 368-369.

82 Selden raakte in gevangenschap vanwege zijn rol als instigator van de zogenaamde *Protestation* van 1621, een verklaring van het *House of Commons* van Engeland die inging tegen Jacobus I die meende dat het huis niet het recht had zich uit te spreken over de buitenlandse politiek. Toomer, *Selden*, 390-391, 393-395, 436 (citaat).

83 Van Ittersum, 'Debating', 1194. Armitage, *Origins*, 113.

84 Toomer, *Selden*, 394. Armitage, *Origins*, 113.

opkomst van privébezit. Hun belangrijkste discussiepunt betrof de vraag of de zee toegeëigend kon worden of niet. Selden baseerde zich ook op Welwod, wiens twee werken hij in zijn bezit had, om ‘the Dominion or Ownership of the Sea, encompassing the Isle of Great Britain, as belonging to the Empire of the same’ te bevestigen.⁸⁵ Seldens werk bevat een volledige rechtvaardiging voor de mogelijkheid van nationale bezetting van en heerschappij over oceaangebieden.⁸⁶ Hij rechtvaardigde zijn titel door te beweren dat de zee, net als het land, ‘afgesloten’ kon worden in de zin van ‘gedefinieerd door grenzen’. Als voorbeeld haalde hij de pauselijke bul *Inter Caetera* aan.⁸⁷ Door de keuze van de titel maakte Selden het concept van de gesloten zee expliciet, zoals Grotius voor hem had gedaan met de vrije zee.

Naast humanistische en bijbelkennis gebruikte Selden, meer dan Grotius, bewijs uit de Europese praktijk. Feiten bewezen, volgens Selden, dat ‘the Britains were Lords of the Northern Sea, before they were subdued by the Romans. And that the Sea and the Land were made one entire Bodie of the British Empire’ en dat Engelse koningen sinds Edgar voortdurend de heerschappij over de zee (*dominium maris*) hadden uitgeoefend.⁸⁸ De sterke notie van imperium, die door Celsus naar voren werd gebracht, werd gemobiliseerd en gebruikt door beide verdedigers van *mare clausum*: Freitas en Selden.⁸⁹ Het werk van Selden legde de basis voor latere Britse imperiale aanspraken op heerschappij over de zeeën.⁹⁰ Selden werd mogelijk ook geïnspireerd door John Dee (1527-1608).⁹¹ Deze homo universalis was de eerste pionier die het maritieme concept van het Britse Rijk theoretiseerde.⁹² Hij werkte de aanspraken van Engeland op de maritieme ruimte in de laatste twee decennia van de zestiende eeuw uit en breidde deze uit, in 1597 culminerend in zijn *θαλαττοκρατία Βρεττανική* (De thalassocratie van Groot-Brittannië). De reikwijdte van deze aanspraken op een Engels of Brits *mare clausum* zou pas in de jaren 1650 worden overtroffen.⁹³

85 Armitage, *Origins*, 111. Toomer, *Selden*, 388, 437.

86 Bederman, ‘Sea’, 369.

87 Toomer, *Selden*, 395.

88 Bederman, ‘Sea’, 369. Armitage, *Origins*, 113 (citaat).

89 Calafat, *Mer*, 32.

90 Armitage, *Origins*, 119.

91 Selden gebruikte dezelfde versie van Edgars charter als Dee. Toomer, *Selden*, 418.

92 Armitage, *Origins*, 105. Hans Kopp, ‘John Dee und die Wiederentdeckung der ‘Thalassokratie’ im 16. Jahrhundert’, in: Hans Kopp en Christian Wendt, red., *Thalassokratographie. Rezeption und Transformation antiker Seeherrschaft* (Berlijn en Boston: De Gruyter 2018) 169-199, aldaar 189.

93 Armitage, *Origins*, 47, 105-107. Over Dee’s juridische argumenten Ken MacMillan, *Sovereignty and Possession in the English New World. The Legal Foundations of Empire, 1576-1640*, Cambridge,

Velen hoopten misschien dat Grotius Selden zou antwoorden, maar de Nederlandse advocaat, die nu als Zweeds ambassadeur in Parijs optrad, sloot zichzelf uit vanwege de exclusieve aanspraken van Zweden op de Oostzee, maar ook vanwege zijn nauwe contacten met Engelse gezanten in Parijs via wie hij misschien hoopte een positie als diplomaat te verwerven. De Staten-Generaal gaven Grotius' bloedverwant en voormalige secretaris Dirk Graswinckel (1600-1666) de opdracht om een officieel antwoord te schrijven.⁹⁴ Graswinckel werd beschouwd als een opkomende intellectuele ster. Hij had *Libertas Veneta* (Venetiaanse Vrijheid) (1634) al gepubliceerd, een geleerde verdediging van de politieke belangen van de Republiek Venetië, waaronder de heerschappij over de Golf van Venetië. Graswinckel, die in dit opzicht Paolo Sarpi, Giulio Pace en andere juristen volgde die in dienst van Venetië hadden gewerkt, beschouwde dit deel van de Adriatische Zee als de territoriale of aangrenzende zee van Venetië, wat volledig verenigbaar was met zijn Grotiaanse ideeën van *mare liberum*.⁹⁵

Uiteindelijk bleef Graswinckels antwoord ongepubliceerd. Terwijl zijn schepen Nederlandse haringvisseren dwongen om licenties te kopen, waarschuwde de ambitieuze Karel I dat hij bij publicatie van boeken in de Nederlandse Republiek die zijn rechten betwistten – een verkapte verwijzing naar de opdracht van de Nederlandse Staten-Generaal tot Graswinckels replek – zijn *dominium maris* nog krachtiger zou moeten verdedigen. Hoewel de koning door veranderende politieke omstandigheden al snel zijn buitenlandse beleid moest wijzigen, droeg dit er wel toe bij dat de Staten-Generaal afzagen van publicatie.⁹⁶ Omdat ze in oorlog waren met Spanje en de spanningen op de Oostzee hoog opliepen, durfden de Nederlanders de Engelsen niet zo openlijk uit te dagen, bang dat dit Karel I in de armen van Spanje zou drijven.

Vlak voor het uitbreken van de Eerste Engelse oorlog (1652-1654) verscheen *The Sovereignty of the British Seas* van Sir John Borough, geschreven rond 1633, in druk om de argumenten van het Britse republikeinse regime tijdens het Interregnum of Gemeenebest (1649-60) tegen de Nederlanders te ondersteunen.⁹⁷ De oorlog leidde ook tot de Engelse vertaling van Seldens *Mare clausum* en tot een nieuwe vraag naar een wetenschappelijke weerlegging

2006, 58-64.

94 Henk Nellen, *Hugo de Groot. Een leven in strijd om de vrede, 1583-1645*, Amsterdam, 2007, 403. Van Ittersum, 'Debating', 1194-1195, 1204.

95 Calafat, *Mer*, 92 (Sarpi), 109-110, 147-148 (Pace), 188-191. Vergelijk Van Ittersum, 'Debating', 1203.

96 Van Ittersum, 'Debating', 1201.

97 Armitage, *Origins*, 118. Calafat, *Mer*, 82.

van de Engelse maritieme pretenties.⁹⁸ Graswinckel schreef een serie *Maris liberi vindiciae*, tegen Pietro Battista Borgi (1652) – de Genuese geleerde die, geïnspireerd door Selden, Genua's 'superieure heerschappij' over de Ligurische zee verdedigde – en tegen Welwod (1653), waarin hij langs Grotiaanse lijnen pleitte voor de vrijheid van de zeeën.⁹⁹ Het debat over de vrijheid van de zeeën zou de rest van de eeuw voortduren.¹⁰⁰

Voorbij *mare liberum* en *mare clausum*: nogmaals de territoriale zee

Zoals we aan het begin van dit artikel al hebben gezien, had Grotius al in *Mare liberum* een territoriale zee erkend, begrensd door een 'zicht' of 'kenning': 'Daarbij staat in dit geschil niet een enkele golf of zee-engte op deze oceaan ter discussie, of zelfs maar het hele zeevlak tot waar het oog vanaf de kustlijn reikt.'¹⁰¹ Vroegmoderne juristen zoals Grotius en Gentili beschouwden de middeleeuwse opvattingen over het gemeenschappelijk gebruik van de zee en de territoriale zee dus niet als tegenstrijdig.¹⁰²

Tot in de zeventiende eeuw werd in de rechtspraak de afstand waarop men kon kijken gebruikt als maatstaf voor het bepalen van de omvang van de zeeën waarop een heerser aanspraak kon maken. In 1549 kregen de Kanaaleilanden bijvoorbeeld een koninklijk privilege dat zelfs in oorlogstijd vrije vaart toestond in de wateren rond deze eilanden, zowel voor de eilandbewoners als voor buitenlanders 'usque ad visum hominis'. In de ordonnantie op de zeevaart voor de Nederlanden, uitgevaardigd door Filips II in 1563, werd het buitenlanders verboden om hun vijanden schade toe te brengen binnen het zicht van de Nederlandse kust.¹⁰³ In 1618 verbood de Schotse Raad Schotse vissers om binnen het zicht van land voor de Faeröer eilanden te vissen om aan de wensen van de Deense koning te voldoen. De eerste vermelding van de kanonschotregel wordt traditioneel gedateerd in 1610, toen de Nederlanders hem gebruikten in hun onderhandelingen met Engeland na de afschaffing van de vrije visserij in Britse wateren. De regel was echter al in 1609 gebruikt door de Franse advocaat en diplomaat Pierre

98 Toomer, *Selden*, 434.

99 Calafat, *Mer*, 161-162, 174, 182, 186-187. Van Ittersum, 'Debating', 1204.

100 Bederman, 'Sea', 369.

101 De Groot, *Vrije zee*, 142-143. Grotius, *Mare Liberum* Feenstra, red., hoofdstuk V, 29; 80-81. Meijers, 'Stroom', 59/161. Zie ook Oudendijk, *Status*, 50-51, 65-66, en Vervliet xxvi die Grotius' verwijzing lijken te hebben gemist.

102 Calafat, *Mer*, 55-59.

103 Meijers, 'Stroom', 58/160. Oudendijk, *Status*, 59.

Jeannin die op dat moment in Den Haag was om te bemiddelen tussen Spanje en de Nederlandse Republiek. Nog in 1691 werd in een verdrag tussen Denemarken en Groot-Brittannië en de Nederlandse Republiek verwezen naar het zicht op of vanuit het land van de Deense koning.¹⁰⁴

In hetzelfde jaar hadden de Fransen, betrokken bij de voorafgaande onderhandelingen over de neutraliteit van de Deens-Noorse wateren, beweerd dat overal in Europa de kusten enkel op kanonschotafstand werden gerespecteerd.¹⁰⁵ Omdat de historische werkelijkheid niet gemakkelijk in jaren of data is te vatten, bestonden de twee criteria in het zeventiende-eeuwse Europa wel degelijk naast elkaar om een aangrenzende of territoriale zee af te bakenen. Het feit dat ten minste zeven auteurs, die in de tijd van Grotius of iets later schreven, die de kwestie van de aangrenzende zee bespraken, geen kanonsafstand gebruikten als grens voor kustwateren of machtsprojectie vanaf het land op zee¹⁰⁶, kan worden beschouwd als een aanwijzing dat de juridische praktijk voorafging aan de juridische doctrine.

Conclusie

Het concept van de vrije zee was zowel in de rechtspraktijk als in beginsel volkomen verenigbaar met de aangrenzende of territoriale zee. Het idee van de vrije zee, verdedigd en expliciet gemaakt door Grotius, was niet nieuw maar vond zijn oorsprong in het Romeinse recht en de middeleeuwse interpretaties daarvan. Het gemeenschappelijk gebruik (*usus communis*) van de zee was het dominante principe van de oudheid via de middeleeuwen tot de vroegmoderne tijd toen Grotius het tot hoeksteen van zijn *Mare liberum* maakte.¹⁰⁷ In de late middeleeuwen bestond er zowel in de Vlaamse stroom als in de Golf van Venetië een (juridisch) onderscheid tussen de aangrenzende zee en de zee daarbuiten, dat ook in de vroegmoderne tijd relevant bleef.

In plaats van de vrije zee was *mare clausum* de nieuwe bijdrage van het vroegmoderne denken over het zeerecht. Voorstanders van *mare clausum* breidden de mogelijkheid van heerschappij uit naar de zee buiten de aangrenzende of territoriale zee, wat onaanvaardbaar was voor Grotius en

¹⁰⁴ Oudendijk, *Status*, 63.

¹⁰⁵ Oudendijk, *Status*, 34-36, 60-63, 144. Zie ook Fulton, *Sovereignty*, 156-157.

¹⁰⁶ Het zijn William Welwod, Giulio Pace, Petrus Baptista Burgus, Claude Barthélemy Morisot, Dirk Graswinckel, Johannes Loccenius en Franciscus Stypmann. Oudendijk, *Status*, 67-85.

¹⁰⁷ Calafat, *Mer*, 59-60.

degenen die het gemeenschappelijk gebruik van de zee voorstonden. De notie van jurisdictie over de zee was het gemeenschappelijke element van zowel de territoriale zee als *mare clausum*.¹⁰⁸ De paus en de twee Iberische machten hadden het *mare clausum*-concept in de loop van de vijftiende eeuw vormgegeven, wat culmineerde in *Inter Caetera* en het Verdrag van Tordesillas. 1492 wordt meestal beschouwd als het begin van de Europese overzeese expansie die resulteerde in overzeese rijken. Niet alleen waren de Portugezen en andere Europeanen al lang voor dat jaar begonnen met hun exploratie van de wereld, ook het Europese globale denken, inclusief het denken over het zeerecht, was niet nieuw. De zee was een transport- en contactmiddel dat Europeanen in staat stelde om met anderen te communiceren, onder andere door middel van handel. Vanuit Latijns-christelijk of Europees perspectief waren handel overzee – lange-afstandshandel of *cross cultural trade* – en de juridische onderbouwing ervan, inclusief het zeerecht, instrumenten om het gemenebest van gelovigen te behouden of te vergroten. Het doel van de christelijke samenleving en haar hoogste vertegenwoordiger op aarde, de paus, was immers (niets minder dan) de ‘verlossing’ van de mensheid¹⁰⁹, een doel dat intact bleef toen de Reformatie de Latijns-christelijke kerk verdeelde. Voor Grotius, zijn landgenoten en anderen die de veelzijdigheid van het Grotiaanse denken omarmden, diende het natuurrecht als rechtvaardiging voor het gebruik van geweld om de overzeese handel te bevorderen, wat een van de meest kenmerkende elementen was van de Europese expansie overzee. Het recht werd voortdurend aangepast om te voldoen aan de behoeften en te reageren op de omstandigheden van de tijd. Het zeerecht vormde hierop geen uitzondering.

Bibliografie (indicatief)

- Anuario Mexicano de Historia del Derecho* nr. 5 (1993) [Themanummer over de Alexandrijnse bullen en vijf eeuwen historiografie]
- B. Allaire, ‘Between Oléron and Colbert: The Evolution of French Maritime Law until the Seventeenth Century’, in Maria Fusaro, B. Allaire, R. Blakemore, T. Vanneste, M. Dunford, red., *Labour and Empire Comparative Perspectives on Seafarers, c. 1500-1800*, Londen etc., 2015, 77-99.
- David Armitage, *The Ideological Origins of the British Empire*, Cambridge, 2000.

¹⁰⁸ Calafat, *Mer*, 51. Vieira, ‘Freitas’, 272-273.

¹⁰⁹ S.K. Stantchev, *Spiritual Rationality. Papal Embargo as Cultural Practice*, Oxford 2014, 3, 207.

- Lauren Benton, *A Search for Sovereignty Law and Geography in European Empires, 1400–1900*, Cambridge, 2010.
- Richard Blakemore, 'Law and the Sea' in: Claire Jowitt, Craig Lambert, and Steve Mentz, red., *Routledge Research Companion to Marine and Maritime Worlds, 1400–1800*, London, 2020, 388–425.
- Peter Borschberg, 'Hugo Grotius' theory of Trans-Oceanic Trade Regulation. Re-visiting Mare Liberum (1609)', *International Law and Justice Working Papers*, Augustus 2006.
- Peter Borschberg, *Hugo Grotius, the Portuguese and free trade in the East Indies*, Singapore, 2011.
- Guillaume Calafat, *Une mer jalousée. Contribution à l'histoire de la souveraineté (Méditerranée, XVIIe siècle)*, Paris, 2019.
- Paulino Castañeda Delgado, 'La interpretación teocrática de las bulas alejandrinas', *Anuario Mexicano de Historia del Derecho* 5, 1993, 20–59.
- Jörg Fisch, *Die Europäische Expansion und das Völkerrechts. Die Auseinandersetzungen um den Status der überseeischen Gebiete vom 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart, 1984.
- Dante Fedele, *The Medieval Foundations of International Law. Baldus de Ubaldis (1327–1400), Doctrine and Practice of the Ius Gentium*, Leiden en Boston, 2021.
- Thomas Wemyss, Fulton, *The Sovereignty of the Sea*, Londen, 1911.
- Hugo de Groot, *De vrije zee. Een uiteenzetting over het recht van de Nederlanders om handel te drijven in Oost-Indië*, Arthur Eyffinger, red., z.p., 2009.
- Hugo Grotius, *Mare Liberum 1609–2009. Original Latin Text (facsimile of the first edition, 1609) and Modern English Translation*. Robert Feenstra en Jeroen Vervliet, red., Leiden en Boston, 2009.
- Michael Kempe, *Fluch der Weltmeere. Piraterie, Völkerrecht und Internationale Beziehungen 1500–1900*, Frankfurt am Main, 2010.
- Miguel Angel Ladero Quesada, 'Los debates sobre el Mare Clausum', *Cuadernos de Historia de España*, 74, 1997, 233–54.
- Henk Nellen, *Hugo de Groot. Een leven in strijd om de vrede, 1583–1645*, Amsterdam, 2007.
- Johanna K. Oudendijk, *Status and Extent of Adjacent Waters. A Historical Orientation*, Leiden, 1970.
- Louis Sicking, 'The pirate and the admiral. Europeanisation and globalisation of maritime conflict management', *Journal of the History of International Law*, 20, 2018, 429–470.
- G.J. Toomer, *John Selden: A Life in Scholarship*, 2 vols., Oxford, 2009.
- Martine Julia van Ittersum, *Profit and Principle. Hugo Grotius, Natural Rights Theories and the Rise of Dutch Power in the East Indies (1595–1615)*, Leiden en Boston, 2006.

Martine Julia van Ittersum, Martine van Ittersum, 'The Long Goodbye: Hugo Grotius' justification of Dutch expansion overseas, 1615-1645', *History of European Ideas*, 36, 2010, 386-411.

Martine Julia van Ittersum, *The Working Papers of Hugo Grotius. Transmission, Dispersal, and Loss, 1604-1864*, Leiden en Boston, 2024.

Monica B. Vieira, 'Mare liberum vs. Mare clausum: Grotius, Freitas, and Selden's debate on dominion over the seas', *Journal of the History of Ideas*, 64, 2003, 361-77.

Alain Wijffels, red., *Alberico Gentili consiliatore. Atti del convegno. Quinta giornata gentiliana, 19 Settembre 1992*, Milaan, 1999.